

היתר אכילת ביצת עוף-טהורראשי-פרקים:

- (1) הקדמה
- (2) שיטת התוסי' והשטמ"ק
- (3) שיטת חכמי ספרד:
א. הרמב"ן והר"ן
ב. הרמב"ם
- (4) שיטת הכרתי-ופלתי והחוות-דעת בבעל הטורים
- (5) שיטת הראב"ד
- (6) הערה בדברי החתם-סופר

1) הקדמה

בידוע שביצת עוף-טהור מותרת באכילה בלי פקפוק כלל. אמנם ההלכה ידועה, וזיל קרי בי-רב הוא, אך אין זה מונע מאתנו לשאול האם יש צורך במקור להיתר אכילת ביצה.

הביצה - מקורה בחי; הביצה היא תא הרבייה של נקבת העוף שעבר תהליך מסוים בגוף האם ויצא אל מחוץ לגוף, כחלק מתהליך קיום המין של העוף. ניתן היה לבוא ולומר שבכגון דא לא נאמר "כל דאתי מחי" כי כאן דרך הטבע היא שהביצה נפרדת מהעוף; אך מאידך ניתן גם לבוא ולומר, וכך היא דרכם של הראשונים, שיש צורך במקור כי מעצמנו היינו דנים לאסור את הביצה משום "כל דאתי מחי". (אבר מן החי - אמ"ה).

גם כשנמצא את מקור ההיתר, נצטרך לשאול מהו חדוש התורה: האם חדוש התורה הוא בביצה, או שחדוש התורה הוא בדין אמ"ה; כלומר, האם מה שהדשה לנו התורה זה שהביצה אמנם נוצרה בגופה של נקבת העוף, אך ברגע שפוסקת התלות בין הביצה לאמה, הרי שגם הלכתית מתנתקת הביצה מאמה ונחשבת כדבר חדש שבא לעולם (כעין הסברה דלעיל להתיר ללא מקור); או שבאמת הביצה שיכת לאמה, אלא שהתורה שאסרה אמ"ה, התירה את איסור אמ"ה בביצה.

המקום היחיד בש"ס בו יש התייחסות ישירה לאיסור והיתר בביצים גופן הוא בחולין (סד:): "אמר חזקיה, מנין לביצה שמאה שהיא אסורה מן התורה? שנאמר 'ואת בת היענה'; וכי בת יש לה ליענה?! אלא זו ביצה שמאה". לכאורה, אין הגמ' מקבלת כדבר פשוט שביצת עוף-טמא אסורה מהתורה, עד שאנו צריכים ללמוד מפסוק לאסור, וצ"ע מדוע זה כך.

2) שיטת התוס' והשטמ"ק

תוס' בחולין (סר ע"א ד"ה "שאם ריקמה ואכלה") דן בנושא, והשטמ"ק מביא אותו ככתבו כמעט, באותו עמוד באות א', ובכורות ו' ע"ב באות א'.

לפי תוס' והשטמ"ק, אנו למדים היתר אכילת ביצת עוף-טהור משלוח הקן. בפי "שלוח הקן" (חולין קמ.) שואלת הגמ' מדוע כאשר עוף-טהור רובץ על ביצי עוף-טמא, לא נקיים בעוף הטהור מצות שלוח הקן, ועונה הגמ' שלומדים מהפסוק "תקח-לך" (דברים כב' ז') שצריך שמה שאני אקח מהקן יהיה מותר לי, ולא משהו שאני רק אוכל לתת אותו לכלב (לך - ולא לכלביך). עד כאן תוס' פשוט מאד: כיון שבפרשת שלוח-הקן אנו מדברים על ביצים, ואומרים עליהם "תקח לך" - ולא לכלבים, משמע שביצים מותרות.

איך תוס' תופס את ההיתר? נעיין בהמשך התוס' :

טוען תוס' שאחרי שלמדנו שביצת עוף-טהור מותרת, היינו מתירים מסברה גם ביצי עוף-טמא; וכל-כך למה? עונה תוס' שאחרי שמצאנו שהתורה התירה את איסור אמ"ה בביצת עוף-טהור, הוא-הדין שנתיר את איסור עוף-טמא בביצי עוף-טמא.

לאור החקירה שהעלינו בפתיחה יובנו דברי תוס'. תוס' מבין שחדש התורה הוא בביצה עצמה, שמרגע שהתנתקה מאמה יש לה גם עצמאות הלכתית ללא קשר לעברה ומקורה. א"כ, מדוע לא נתיר גם ביצת עוף טמא, שהרי גם לגביה ניתן לומר את אותם הדברים ולדון אותה כדבר חדש שבא לעולם, ואין לה קשר לנקבת העוף הטמא שממנה באה.

ולכך, לפי דעת תוס', בא הלמוד של חזקיה בחולין סד ע"ב לאסור את ביצת העוף הטמא; שלולא הלמוד היינו מתירים את ביצת העוף הטמא. יתירה מזאת: ביצת השרץ, שלגביה אין למוד, מותרת דאורייתא כפשט דברי הגמ' (חולין סד.): "שאם ריקמה ואכלה - לוקה עליה" - דוקא ריקמה-אסירא, הא לא ריקמה-שריא.

מוכח בעליל, שתוס' נשאר בהבנתו הבסיסית כדלעיל לגבי חדוש התורה, ועל-סמך הבנה זאת הוא מתיר מהתורה אכילת ביצת שרץ; ואילו בביצת עוף-טמא יש למוד מהתורה שהוא אסור, ומסברה הוא מרחיב את האיסור גם לביצת טרפה.

שיטת חכמי ספרד (3)

א. הרמב"ן והר"ן

הרמב"ן בחולין (סד: ד"ה "מנין לביצה") מעלה את השאלה מדוע צריך למוד לאסור ביצת עוף-טמא, והרי כל היוצא מן הטמא - טמא. הרמב"ן מביא שתי דרכים להסבר:

(1) אנו למדים היתר ביצת עוף-טהור משלוח-הקן (כתוס' והשטמ"ק), ומסברה היינו מתירים גם ביצת עוף-טמא כמו שהתרנו איסור אמ"ה בעוף טהור. הר"ן (חולין סד. ד"ה "שאם ריקמה ואכלה") משלים את דרך הלמוד הזאת, שמכיון שהתורה אסרה ביצת עוף-טמא, בזה היא גלתה לנו שכל מה שהתירה התורה בביצת עוף-טהור זה אסור אמ"ה ותו לא, וגם ביצת השרץ אסורה.

(2) הסבר שני הוא ע"פ הבה"ג בהל' גיד-הנשה, שהלמוד מ"בת היענה" אינו נצרך לגופו, אלא לדייק ממנו את היתר ביצת עוף-טהור, ורק ביצת עוף-טהור אבל לא ביצים אחרות (את ההסבר הזה מביא הרמב"ן גם בפ"א מהל' בכורות).

לפי שני ההסברים, חולקים חכמי ספרד על תוס' והשטמ"ק ואוסרים ביצת שרץ, ואת דברי הגמ' "שאם ריקמה ואכלה - לוקה עליה" הם מסבירים שבלא ריקמה - אין מלקות, אבל איסור דאורייתא איכא (רמב"ן, רשב"א, ר"ן על-אתר).

לפי דרכנו, תובן מחלוקת תוס' והשטמ"ק מחד, וחכמי ספרד מאידך, בעוד שתוס' והשטמ"ק סוברים שחדוש התורה הוא בביצה עצמה כדלעיל, הרי שלדעת חכמי ספרד חדוש התורה הוא באמ"ה, שביצה אינה בכלל האיסור שאסרה התורה אמ"ה:

בהסבר הראשון מועלית דרכם של תוס' והשטמ"ק כהו"א, ולכן נתיר ביצת עוף-טמא. אך את הלמוד מ"בת היענה" למדו חכמי ספרד בצורה שונה: בעוד תוס' והשטמ"ק למדים דוקא לביצת עוף-טמא (וביצת טרפה כמותה - בסברה) ולא לביצת השרץ, למדים חכמי ספרד שהלמוד מ"בת היענה" מגלה לי שדוקא איסור אמ"ה הותר ולא כל איסור אחר, לא איסור עוף-טמא ולא איסור שרץ; למוד "בת היענה" גילה לנו שמה שחדשה התורה בשלוח הקן זה דין באמ"ה, ולא בהגדרת ביצה.

בהסבר השני אנו למדים מעין "מכלל לאו אתה שומע הן", שמכלל שהתורה אוסרת ביצת עוף-טמא, אנו למדים היתר בביצת עוף-טהור. דבר כזה בודאי לא ניתן להאמר על שאר איסורים כגון שרץ, שמכלל שהתורה אסרה ביצת עוף-טמא נלמד היתר בביצת שרץ. לכן נראה שגם יסודו של הסבר זה בכך שחדשנו היתר באמ"ה דוקא, ולא בביצה.

ב. הרמב"ם

בתחילת פ"ג מהלי מ"א מעמיד הרמב"ם ככלל "כל מאכל היוצא ממין מן המינין האסורין שלוקין על אכילתם, הרי אותו מאכל אסור באכילה מהתורה", ומביא כדוגמא את ביצי העוף הטמא. מכאן נראה שא"א לומר בדעת הרמב"ם כשיטת תוס' והשטמ"ק, שהרי לדידם נתחדשה הגדרה המתירה כל ביצה, ואם לא הלמוד מ"בת היענה" היתה ביצת עוף-טמא מותרת, א"כ איך נביא מכאן דוגמא לכלל של הרמב"ם?¹ נלע"ד שניתן להביא ראיה נוספת לרמב"ם משליא. לפי שיטת תוס' והשטמ"ק שביצה מופקעת ממקורה, ולאור הכלל שדוקא כל מאכל היוצא מהאסור - אסור, הרי שבודאי הגדר שנתחדש בביצה יתחדש גם בשליא, שכל השליות תהיינה מותרות. אבל אנחנו רואים ברמב"ם לא כך: את המשנה בחולין (עז.). "שליא שיצתה מקצתה - אסורה באכילה" מעמיד הרמב"ם בשליא המחוברת לולד, שאין בה חשש מיחוי ולד¹ (מ"א, פ"ד ה"ה, ופ"ה הי"ג); ואת הגמי בבכורות (ז'): "עור הבא כנגד פניו של חמור מותר. מ"ט? דפרשא בעלמא הוא" הוא מעמיד בחמור בלבד משום מאיסותא. היוצא מזה שכל השליות דוקא אסורות לפי הכללים שבתחילת פ"ג, ולפי דרכנו עאכ"ו ביצים, אם לא שחדשה התורה היתר בביצת עוף-טהור.

1. כאשר הולד נולד, הוא מחובר לשליא. כאשר יוצאת שליא בלא ולד, אנו חוששים שמא היה ולד והוא נימוח בתוך השליא. אם השליא והולד אינם מחוברים, חולקים האמוראים (חולין עז): האם חוששים שהיה ולד נוסף והוא נימוח בשליא או לא חוששים.

4) שיטת הכרתי-ופלתי והחנות-דעת בבעל הטורים

עד כאן התבססנו על נקודת-הנהגה שאיסור אמ"ה ואיסור בהמה ועוף טמאים עומדים באותו מיטור ויש להם כללים שונים. ניתן לחלוק על נקודת-הנהגה זו ולהציע דרך של שוני בין האיסורים.

בעה"ט, בקצור פסקי הרא"ש (פי "בהמה המקשה", טי) אומר² ששלית בהמה טהורה הקשורה בולד שיצתה קצתה קודם לשחיטה - מותר באכילה מה שלא יצא, משמע שהיוצא אסור. הש"ך (יו"ד פב' ס"ק י"א) פוסק ששליא של כל הבהמות הטמאות מותרת, ולא רק של חמור.

הפלתי (סימן פא' ס"ק ו') והחוו"ד (סימן פא' ס"ק ב') מקבלים את שניהם: לדעת הש"ך הם מביאים ראיה מהגמ', שהגמ' בבכורות (ז':) מוכיחה את היתר שלית חמור משלית אדם, ואם ההיתר הוא רק בשלית חמור משום מאיסותא - מה ההוכחה מאדם? מאידך מפורש בפלתי שהוא מקבל את דברי הטור הנ"ל, וכן משמע בחו"ד.

א"כ, הפו"פ והחוו"ד נמצאים במצב בו הם צריכים להסביר איך שלית בהמה טהורה אסורה קודם שחיטה, ושלית בהמה טמאה מותרת.

הפלתי מסביר שצריך לחלק בין איסורי נבלות וטמאות, לבין איסור אמ"ה: באיסור נבלות וטמאות נאסר עלינו בשר נבילות ובשר טמאות, ואילו באמ"ה נאסר כל אבר, ולא דוקא בשר. לכן שליא, שאינה בשר, אסורה דוקא בבהמה טהורה משום אמ"ה, ואינה אסורה בנבילות וטמאות.

החוו"ד מסביר את החילוק אחרת: "כל היוצא מן הטמא - טמא" שייך בדבר המתמצה מגוף הטמאה, אבל בבריה חדשה שנוצרה בתוכה - לא שייך לאסור משום "כל היוצא"; לעומת-זאת באמ"ה כל דבר היוצא מהחי אסור.

2. הרא"ש באותו מקום מעתיק את דברי הגמ', שמהם משמע לכאורה ששליא שיצתה מקצתה מותרת. בנו מוסיף בקצור הפסקים ארבע מילים שמשנות את המשמעות: "קשורה בו - מותרת באכילה מה שלא יצא ממנה", ולכן מדויק יותר ליהס את השיטה לבעה"ט ולא לרא"ש.

שניהם באים ואומרים שלאור הגדרותיהם מובן מדוע צריך למוד להתיר ביצי עוף-טהור, שהרי אם לא הלמוד היינו אוסרים ביצת עוף-טהור באיסור אמ"ה אע"פ שאינה בשר והיא בריה חדשה הנוצרת בעוף ולא מתמצה מגופו. מוסיף החו"ד, ונלע"ד שגם הכו"פ יסכים לדבריו, שגם את הצורך בלמוד "בת היענה" לאסור ביצי עוף-טמא ניתן להבין לאור האמור לעיל, שהרי ביצת עוף-טמא תהיה מותרת אם מפני שאינה בשר (כו"פ), ואם מפני שהיא בריה חדשה (חו"ד).

היוצא מכל זה, שאם כנים דברי הכו"פ והחו"ד בדעת בעה"ט, הרי שלשיטת בעה"ט החקירה היסודית שהעלינו בביצה אינה נכונה; וזאת מפני שהחקירה יוצאת מנקודת מוצא שכל גדרי המאכלות-אסורות, הן אמ"ה והן נבלה וטמאה, שוים הם, ואנו דנים האם חדושי הדינים בביצה מלמדים אותנו כלל חדש לכל הביצים, או שהתחדש לנו דין מיוחד בביצה, שהיא אמ"ה, להתירה. אך הכו"פ והחו"ד יוצאים מתוך כללים שמחלקים את איסור אמ"ה משאר האסורים, ולכן לא שייך כלל ללמוד מאחד לשני.

5) שיטת הראב"ד

הראב"ד (הלי' מ"א ב' יג') חולק על הרמב"ם והטור בדין שלית בהמה טהורה הקשורה בולד, ומתיר אותה שהרי היא פרשא בעלמא ואין כאן חשש ולד.

נלע"ד שכך הוא פשט הגמ' בחולין' (עז:): "לא שנו (ששליא שיצתה מקצתה - אסורה באכילה) אלא שאינה קשורה בולד, אבל קשורה בולד - אין חוששין לולד אחר"; דהיינו, כל האיסור בשליא הוא רק משום חשש ולד שנמוח בה, אבל אם מוכח שאין שם ולד (ולד קשור בשליא) - אין איסור עצמאי בשליא. הגמ' בבכורות (ז':) שמתירה שלית חמור, עוסקת במציאות שמוכח שאין בה ולד; ובודאי שגם בשאר בהמות טמאות יתיר הראב"ד לפי שהם פרשא בעלמא, כמו באמ"ה.

ניתן להסתפק בדעת הראב"ד בביצה, האם הוא יסבור כתוס' או כחכמי ספרד. הגיוני לומר שכשליא כן הביצה - מעיקר הדין כל הביצים מותרות וגזרה התורה איסור על ביצת עוף-טמא (בנגוד לשלית בהמה-טמאה בה לא גזרה התורה איסור); אך ניתן לחלוק ולומר שכיון שביצה

יותר רגילות לאכלה מאשר שליא, דינה יהיה חמור יותר ומעיקר הדין כל הביצים אסורות, פרט לביצת עוף-טהור שהתורה התירה.

6) הערה בדברי החתם-סופר

בשו"ת חת"ס (יו"ד סי' י"ט) דן החת"ס לאסור ביצת עוף-טהור לבן-נח (לפחות למי שלא פוסק "ליכא מידי דלישראל שריא, ולב"נ אסירא").³

כמקור לדבריו מביא החת"ס את התוס' שהזכרנו לעיל (סד ע"א ד"ה "שאם ריקמה ואכלה"), שבו "מבאר דביצייה חדוש הוא דאין לך דבר היוצא מן החי ושריי" (צטוט מהחת"ס), והחדוש נאמר לגבי ישראל ולא לגבי ב"נ.

מכאן רואים שהחת"ס לא למד בתוס' כדרכנו, שהרי לפי דרכנו תוס' מגדיר את הביצה כדבר חדש כמו שפירשנו, ובזה לא שייך לחלק בין ישראל לב"נ. אם נרצה לדון לאסור ביצה לב"נ, נוכל להגיד את זה דוקא בדעת חכמי ספרד שלדירם התורה התירה איסור אמ"ה, וכאן שייכת סברת החת"ס שדוקא לישראל התירה התורה את האיסור ולא לב"נ.

3. החדוש הזה לא נתקבל להלכה, ועין שדי-חמד בכללים מערכת ה-ג', סימן ו', אות ו'.